

УДК 811.111'374

ТЛУМАЧНО-ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА ДИХОТОМІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЧНІЙ ПАРАДИГМІ

Каліберда О. О.

У статті досліджуються тлумачний та енциклопедичний жанри словників. Всупереч традиції тлумачні словники англійської мови стають більш енциклопедичними. Аналізуються принципи енциклопедизму тлумачних словників англійської мови.

Ключові слова: англійська лексикографія, словникова типологія, структура словника.

В статье исследуются толковый и энциклопедический жанры словарей. Вопреки традиции толковые словари английского языка становятся более энциклопедическими. Анализируются принципы энциклопедизма толковых словарей английского языка.

Ключевые слова: английская лексикография, словарная типология.

This paper explores general and encyclopedic genres of dictionaries. Against the tradition general dictionaries of the English language become more encyclopaedic. The principles of general dictionaries of the English language encyclopaedisation are analysed.

Key words: English lexicography, dictionary typology, dictionary structure.

На сьогодні питання про типи лексикографічних довідників залишається дискусійним. Досі не вироблена загальноприйнята універсальна класифікація, але зіставлення різних словникових типологій [2, с. 198-205; 4, с. 78-85; 6, с. 582; 11, с. 21; 13, с. 48-49] дозволяє зробити висновок, що більшість дослідників дотримуються спільної думки щодо розмежування енциклопедичних та лінгвістичних словників. Дана дихотомія ґрунтується на критеріях відбору лексичних одиниць та принципах презентації семантичної структури вхідних слів.

Якщо лінгвістичний словник, і перш за все тлумачний словник національної мови, намагається зареєструвати всі категорії лексичних одиниць, то реєстр енциклопедичного словника завжди обмежений у відборі вхідних слів, які зазвичай представлені широким спектром власних імен та термінами різних галузей знання. В тлумачному словнику лексична одиниця характеризується як елемент мовної системи, а в енциклопедичному – як елемент екстралінгвальної реальності.

Але англломовна лексикографія демонструє, що усталена опозиція тлумачний словник vs. енциклопедичний словник постійно порушується на практиці. Отже, мета нашого дослідження полягає у виявленні основних тенденцій енциклопедизму англломовних тлумачних словників. У відповідності до поставленої мети вирішується таке завдання: визначити рівні фіксації енциклопедичної інформації в тлумачному словнику англійської мови. Об'єктом дослідження є англійська лінгвістична лексикографічна парадигма. Предметом дослідження виступають структурні елементи тлумачних словників англійської мови, які знаходяться у площинах перетинання з енциклопедичною лексикографією.

Диференціація лексикографії на енциклопедичну та лінгвістичну пов'язана з типом інформації, що повідомляється потенційному користувачу довідника. Енциклопедична інформація про вхідне слово ґрунтується на фактичному знанні і стосується опису об'єктивної реальності, а не лексичних одиниць, що тлумачаться. В енциклопедичній дефініції відображається енциклопедичне знання про явища, події, реалії, а не лінгвістичне знання про слова. Лінгвістична інформація оперує даними про орфографічні (правопис), орфоепічні (вимова), граматичні (приналежність до певної частини мови), семантичні (дефініція), етимологічні (діахронічний аспект) та прагматичні (позначки щодо вживання) особливості вхідного слова.

Проте ці дві сфери перехрещуються в словниках, оскільки на практиці не існує чіткої межі між енциклопедичною та лінгвістичною інформацією. Багато тлумачних

словників англійської мови містять енциклопедичні елементи у статтях, зазвичай як частина так званої енциклопедичної дефініції, або за межами макроструктури, як складник титульних елементів або довідкового апарату.

Звернення до попередників сучасних англійських словників свідчить про те, що вони також характеризувалися наявністю енциклопедичних елементів на різних структурних рівнях. Наприклад, у словнику *"The English Dictionarie: or a Interpreter of Hard English words"* (1623 р.) Г. Кокрема до макроструктури входили лексичні одиниці, що позначали міфологічних героїв, богів, персоналії, назви тварин, топонімічних об'єктів тощо [7, с. 187]. Використовувалась візуальна інформація [12, с. 101] у вигляді малюнків, схем, що завжди асоціюється з енциклопедією, для розкриття семантики лексичних одиниць у мікроструктурі таких словників, як *"Dictionary"* (1538 р.) Т. Еліота, *"An English Expositor"* (1616 р.) Дж. Буллокара, *"Glossographia"* (1656 р.) Т. Блаунта.

До XVIII ст. межа між енциклопедичною та лінгвістичною інформацією була нечіткою на практиці і не досить виразно усвідомлювалась в теорії. Лінгвістична лексикографія фіксувала вхідні слова з енциклопедичною природою, намагаючись організувати їх відповідно до ієрархії уявлень про навколишній світ та використовуючи енциклопедичні підходи до семантизації цих слів [1, с. 6].

У другій половині XVIII ст. узагальнюються та уніфікуються принципи кодифікації англійського лексикону. Вперше всі лексикографічні техніки застосовуються в *"A Dictionary of the English Language"* (1755 р.) С. Джонсона, але дослідники відзначають енциклопедичний характер його мікроструктури. Особливо це помітно на відрізку літер А-С [9, с. 176]. Наявність енциклопедичної інформації пояснюється тим, що автором ще не були чітко вироблені принципи укладання словника на початку роботи, і він користувався значною частиною інформації з енциклопедій Дж. Харріса, Е. Чемберса та словника Н. Бейлі.

В XIX ст. продовжується вдосконалення принципів лексикографічної презентації англійського лексикону, які на практиці виявились у такому: 1) реєстрація всіх лексичних одиниць, хоч технічні терміни та енциклопедична інформація вважаються небажаними; 2) точна алфавітна макроструктура; 3) стандартна система фонетичних символів; 4) простеження етимології та дериватів лексичної одиниці від первинної форми в англійській мові; 5) організація дефініцій кожної полісемантичної лексичної одиниці в хронологічній або логічній послідовності; 6) підтвердження існування кожного лексичного значення цитатою-ілюстрацією; 7) впорядкована система позначок [1, с. 7]. Отже були сформульовані критерії кодифікації англійського лексикону, які відокремлювали лінгвістичну інформацію по лексичну одиницю від енциклопедичної інформації. Це послужило теоретичним підґрунтям для створення тлумачного словника *"Oxford English Dictionary"* (1879-1934 р.р.).

Безперечно тлумачний словник національної мови знаходиться на найвищому рівні в лексикографічній парадигмі, оскільки лексична одиниця всебічно описується із застосуванням максимально повного набору параметрів. Необхідно відзначити, що в англійській лексикографії спостерігається процес об'єднання різних словникових жанрів в одному довіднику [8, с. 193-208]. Інформаційні потреби сучасного суспільства ускладнюють та збільшують типологічний спектр словників, оскільки неможливо в одному довіднику надати вичерпну характеристику, яка б задовольнила все суспільство в цілому та його окремі прошарки [5, с. 22], і як наслідок, деякі лексикографічні форми інтегруються, словники набувають непритаманних їм ознак. Цей чинник зумовлює виникнення нових класифікацій, які з часом можуть змінюватися та доповнюватися іншими типами словників.

Гібридні словники стають невід'ємним елементом сучасної лексикографії [8, с. 193-208]. Необхідно зазначити, що гібридизація завжди була прикметною рисою практичної лексикографії, і словникові довідники змішаного типу завжди можна знайти в будь-якій національній традиції [10, с. 156]. Синтез параметрів лінгвістичних та енциклопедичних словників на сучасному етапі розвитку теоретичної та практичної англійської лексикографії сприймається природно, тому що "кожна доба, потреби суспільної практики вносять свої корективи в трактування поняття "словник", при цьому змінам підлягають не лише форма, а й зміст знань, спосіб їх систематизації та представлення у словнику" [3, с. 18]. Ідеальним словником в

теоретичній лексикографії вважається універсальний довідник, який зміг би повністю відобразити мовну стихію, всі розряди одиниць лексикону з усіма їх властивостями.

Аналіз *“Longman Dictionary of English Language and Culture”* (LDELС) [15], *“New Webster’s Dictionary and Thesaurus of the English Language”* (NWD&ThEL) [16], *“Paperback Oxford English Dictionary”* (POED) [17], *“The Random House Dictionary of the English Language”* (RHDEL) [18] у зіставленні з *“Encyclopaedia Britannica”* (EB) [14] дає підстави дійти висновку, що енциклопедична інформація є інтегральною частиною англomовного лінгвістичного словника і може залучатися до конструювання будь-якого структурного рівня.

На рівні мегаструктури енциклопедичні елементи інкорпуються в довідковий апарат лінгвістичного тлумачного словника у вигляді різноманітного матеріалу географічного, історичного або культурологічного змісту. Але його обсяг та контент залежать від настанов укладачів та потенційного адресата словника.

Звернення до макроструктури англomовних тлумачних словників виявило, що реєстри LDELС, NWD&ThEL, POED та RHDEL разом із загальною лексикою фіксують лексичні одиниці, які традиційно вважаються пріоритетом енциклопедичного словника (персоналії, географічні назви, наукові терміни, найменування представників фауни, флори, явища культури та історії). Переважна більшість відібраних вхідних слів представлена іменниками, доволі часто фіксуються вільні словосполучення, зрідка – прикметники. Саме слова таких лексичних категорій притаманні енциклопедичному словнику.

Аналіз дефініцій та їхньої інформаційної наповненості в LDELС, NWD&ThEL, POED та RHDEL продемонстрував, що вхідні слова перш за все характеризуються як елементи лінгвістичної системи за орфографічним та орфоепічним параметрами, крім того, зазначається їхній складоподіл і частиномовна належність, що відсутнє в енциклопедичному словнику.

Дослідження текстів тлумачних статей показало, що значення лексичної одиниці неможливо всебічно описати виключно в рамках лінгвістичного підходу, оскільки семантика лексичної одиниці енциклопедична за своєю природою, бо узагальнює знання та уявлення мовців про довкілля, тобто їхній когнітивний досвід.

Таким чином, у дефініції зберігається інформація про навколишній світ, що екстрагується свідомістю людини з досвіду, але вона (інформація) фіксується не хаотично, а у вигляді фрейма, складеного зі слотів, і презентує знання про фрагмент людського досвіду. Отже, дефініція вхідного слова представляє собою структурно-впорядковану конструкцію у вигляді ієрархічно розташованих концептуальних ознак, що співвідносяться зі знанням, яке зберігається за певним значенням. Але обсяг представленого знання може варіювати в лексикографічній дефініції.

Інтегрування в тлумачний словник необхідних екстралінгвальних фактів збільшує інформаційний потенціал словникової статті. Усталений у світовій лексикографічній практиці поділ словників на лінгвістичні та енциклопедичні підлягає перегляду. В англійській лексикографічній традиції спостерігається феномен енциклопедизму тлумачних словників.

Результати і перспективи подальшого дослідження полягають у розробці та доповненні загальних проблем лексикографії, прогнозуванні актуальних, перспективних шляхів розвитку англomовної лексикографії, виявленні принципів кодифікації англійського лексикону в словниках різних типів.

Література

1. Каліберда О. О. Енциклопедизм як різномірний складник англomовних тлумачних словників [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Каліберда Оксана Олександрівна; Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2013. – 20 с.
2. Каліберда О. О. Проблема словникової типології в лексикографії / О. О. Каліберда // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. III (139). – С. 198-205.
3. Карпіловська Є. Українські словники нового покоління в суспільстві знань / Є. Карпіловська // Людина. Комп'ютер. Комунікація: Збірка наукових праць / За ред. Ф. С. Бацевіча. – Львів : Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2008. – С. 18-20.

4. Карпова О. М. О новых типах словарей в современной английской лексикографии / О. М. Карпова, И. П. Лихарева // Вестник Ивановского государственного университета. Сер. Филология. Вып.1 / Ивановский государственный университет. – Иваново : ИВГУ, 2000. – С. 79-86.
5. Разливанова И.С. Современная лексикографическая картина Великобритании / И. С. Разливанова // Гуманитарная планета. Вып. 1. – Санкт-Петербургский институт гуманитарного образования. – Санкт-Петербург : СПбИГО, 2009. – С. 18-23.
6. Coleman J. Lexicography / J. Coleman // The handbook of English linguistics / Edited by B. Aarts, A. McMahon. – Blackwell Publishing Ltd., 2006. – P. 581-600.
7. Hanks P. English Lexicography // Encyclopedia of Language and Linguistics. – 2nd ed. – Elsevier Science, 2006. – Vol. 4: Du-Gen. – P. 184-194.
8. Hartmann R. R. K. Pure or hybrid? The development of mixed dictionary genres // Series: Linguistics and Literature, 2005. – Vol. 3. – №2. – P. 193-208.
9. McDermott A. Johnson's definitions of technical terms and the absence of illustrations // International Journal of Lexicography – Oxford: Oxford University Press, 2005. – Vol.18. – №2. – P. 173-187.
10. Podhajecka M. Historical Development of Lexicographical Genres: Some Methodological Issues / M. Podhajecka // Selected Proceedings of the 2008 Symposium on New Approaches in English Historical Lexis (HEL-LEX 2) / Ed. R.W. McConchie, Alpo Honkapohja, and Jukka Tyrkkö, 2009. – P. 153-170.
11. Saphou-Bivigat G. A theoretical model for an encyclopaedic dictionary for the Gabonese languages with reference to Yilumbu / G. Saphou-Bivigat. – Stellenbosch University, 2010. – 284 p.
12. Stein G. I. Illustrations in dictionaries // International Journal of Lexicography. – Oxford: Oxford University Press, 1991. – Vol.4. – №2. – P. 99-127.
13. Swanepoel P. Dictionary typologies: A pragmatic approach / P. Swanepoel // A Practical Guide to Lexicography / Ed. by Piet van Sterkenburg. – John Benjamins Publishing Co., 2003. – P. 44-70.

Лексикографічні джерела

14. Encyclopaedia Britannica. Ready Reference, 2006 Режим доступу : CD-ROM. © Encyclopaedia Britannica, Inc. 1994-2005, Merriam-Webster, Inc. © Zero G Software, Inc. 2005 © Sun Microsystems, Inc. 1994-2005.
15. Longman Dictionary of English Language and Culture / Ed. by D. Summers. – Pearson Education Limited, Second Impression, 2006. – 1624 p.
16. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Lexicon Publications, Inc. Danbury, CT, 1993. – 1216 p.
17. Paperback Oxford English Dictionary / Ed. by C. Soanes, S. Hawker, J. Elliot. – Oxford University Press, Sixth edition, 2006. – 897 p.
18. The Random House dictionary of the English language / Ed. in chief: J. Stein, managing ed. L. Urdang. – N.Y. : Random House, 1967. – 2059 p.